

Шанскова Т. І. Використання методологічних надбань К. Ушинського в сучасній дошкільній лінгводидактиці // Українській вимір. Міжнародний збірник науково-педагогічних, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. Чернігів, 2019. С. 6 - 9

Т. І. Шанскова,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
і педагогічних інновацій
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
doktorshans@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-1204-0275

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНИХ НАДБАНЬ К. УШИНСЬКОГО У СУЧАСНІЙ ДОШКІЛЬНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

У статті висвітлено можливість використання педагогічних ідей К. Ушинського у професійній підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти щодо навчання дошкільників рідної мови; подано основні сучасні вимоги до засвоєння дітьми дошкільного віку рідної мови та мета, завдання та результати навчання студентів курсу «Дошкільна лінгводидактика»; представлено досвід К. Ушинського щодо навчання дітей рідної мови та доведена його актуальність в сучасній освіті.

Ключові слова: Базовий компонент дошкільної освіти, дошкільна лінгводидактика, лінгводидактична концепція, рідна мова, звуковий аналітико-синтетичний метод навчання грамоти.

Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти Освітня лінія «Мовлення дитини» передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Зазначено, що мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку складається із різних видів говоріння та слухання, під час якої формуються мовленнєві вміння і навички. Результатами освітньої роботи у закладі дошкільної освіти мають стати формування у дошкільників фонематичної,

лексичної, граматичної, діалогічної, монологічної, мовленнєвої та комунікативної компетенції [1].

Вагоме місце у сучасній професійній підготовці майбутнього фахівця дошкільної освіти займає курс «Дошкільна лінгводидактика», метою якого є формування в студентів готовності до навчання дошкільників рідної мови.

Завдання курсу передбачають:

- ознайомлення студентів із теоретико-методологічними засадами дошкільної лінгводидактики, закономірностями та принципами розвитку мовлення дітей та їх навчання рідної мови;

- оволодіння методиками навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення у різних вікових групах;

- формування вміння добирати ефективні форми, методи та прийоми розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови від народження до шести років, конкретизувати навчальні цілі та вдосконалювати процес навчання дітей мови;

- сприяння розвитку професійно значущих якостей особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти, вироблення індивідуального творчого стилю педагогічної діяльності, потреби в самоосвіті.

У результаті вивчення «Дошкільної лінгводидактики» студенти повинні знати мету, завдання, змістову характеристику видів мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку; форми, методи, прийоми і засоби навчання дітей рідної мови; методику виховання звукової культури мовлення, розвитку словника, формування граматичної правильності мовлення, розвитку зв'язного мовлення дітей у різних вікових групах; особливості організації роботи з навчання дітей рідної мови в дошкільному навчальному закладі.

Також студенти набувають вмінь планувати, методично грамотно організовувати навчально-виховний процес, урахувуючи програмний зміст нормативно-правового забезпечення дошкільної освіти; складати конспекти та сценарії заходів з розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; підбирати і використовувати дієві форми, методи і засоби розвитку рідного мовлення дошкільників; діагностувати рівні мовленнєвого розвитку дошкільників та

здійснювати диференційований та індивідуальний підхід до кожної дитини; здійснювати спостереження за розвитком мовлення і навчання дітей рідної мови на заняттях та в повсякденному житті; поглиблювати власні професійно-мовленнєві знання, вміння і навички; підбирати та застосовувати на практиці ефективні форми, методи й прийоми навчання дітей рідної мови; використовувати відповідно до віку дітей та програмних завдань засоби організації мовленнєвої діяльності; добирати методи і прийоми виховання звукової культури мовлення дітей, розвитку словника, формування граматичної правильності мовлення, розвитку зв'язного мовлення дітей у різних вікових групах; планувати роботу з розвитку мовлення дітей у дошкільному навчальному закладі; здійснювати співпрацю з батьками з розвитку рідного мовлення дітей, прилучення їх до національно-духовної спадщини українського народу.

У сучасних умовах реформування національної системи освіти погляди К. Ушинського щодо значення рідної мови у вихованні та навчанні дітей мають виключну педагогічну цінність. Рідну мову К. Ушинський визначив як органічне створення народної думки та почуття, у якій виражаються результати духовного життя народу [5, С. 145 - 159]. Розкриваючи її значення, К. Ушинський виокремлює у ній насамперед народність. Із мови народу народжується і поет, і музикант, і художник. У статті «Рідне слово» педагог наголошує на важливості історичного й соціального походження мови. Водночас мова є знаряддям спілкування і зв'язку між людьми та пов'язує минулі покоління із сучасними. У мові він вбачав найтісніший зв'язок між минулими, сучасними і майбутніми поколіннями. [4, С. 232]. Мова, на думку педагога, є продуктом тривалих зусиль людства.

Видатний педагог підкреслює значення рідної мови у навчанні і вихованні дітей. За допомогою рідної мови маленька дитина входить у навколишній світ. За К. Ушинським, рідна мова так зрозуміло і влучно пояснює дитині природу, довкілля, як не зміг би пояснити жодний дослідник природи,

знайомить з історією народу так, як не зміг би познайомити жодний історик, розкриває такі філософські поняття, які не зможе розкрити жодний філософ.

У навчанні дітей рідній мові К. Ушинський виділив три мети. Перша мета спрямована на розвиток дару слова (тобто «чуття мови») тобто вміння виражати свої думки, що формується завдяки використанню наочності, опори на конкретні образи, явища природи, картини. На думку вченого, поєднання слова з наочністю допомагає дитині засвоїти смисл слова та мови загалом.

Друга мета полягає у навчанні дитини висловлювати свою думку якомога виразнішими мовними засобами. Педагог наголошував, що ідеальними у цьому процесі є художні твори, зміст який доступний дитині, а також вправи із словесного вираження своїх спостережень та логічних висновків щодо них. Також вченим було виділено мовні недоліки у дітей: неправильна вимова звуків, слів, недостатній словниковий запас, невміння будувати фрази та «пустоговоріння».

Третю мету у навчанні дітей рідної мови К. Ушинський визначив як практичне засвоєння граматики завдяки конструюванню речень із заданим словом, підбором слів у відповідній формі тощо. Видатний педагог підкреслював органічний зв'язок між викладанням граматики та розвитком логічного мислення дітей.

У процесі навчання дітей читанню та письму К. Ушинський запропонував застосовувати звуковий аналітико-синтетичний метод, сутність якого полягає у розвитку фонематичного слуху дітей, вміння чітко вимовляти звуки, формування у дітей уміння послідовно називати звуки у словах, тобто проводити звуковий аналіз слів. Діти навчалися розкладати слово на фонемі, що полегшувало учням подальше засвоєння позначення кожної фонемі слова відповідною буквою. Також звуковий аналіз передбачав складання дітьми слів із виокремлених фонем, об'єднання звуків у слово – синтез слова.

К. Ушинський розробив чітку послідовність у вивченні звуків. Спочатку вивчалися голосні, потім – приголосні, розташовані залежно від частоти їх уживання у мовленні. Методика навчання грамоти дітей К. Ушинського мала

розвивальний характер і передбачала привчання ока і руки дитини до письма елементів букв, слуху - до знаходження окремого звука у слові, увагу дитини – зосереджуватися на словах і звуках, що входять до їх складу. Видатний педагог розробив словесні і звукові вправи, а також спеціальні тексти для читання.

Методи розвитку мовлення дітей, що розроблені К. Ушинським, є актуальними в сучасних умовах. До них належать: бесіда, аналітико-синтетичний метод, метод систематизації й узагальнення знань, порівняння, метод пояснювального читання, наочні методи (складання розповідей за репродукціями картин, малюнків до художніх творів).

К. Ушинський заклав підґрунтя сучасної методики організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей та зазначив вагоме місце вчителя у цьому процесі. На його думку, справжньому педагогу потрібно ретельно добирати художні твори для читання дітей відповідно віку дитини, спираючись на їх життєвий досвід, що яскраво асоціюється зі змістом твору. Видатний педагог розглядав художній твір як вікно, крізь яке дитина може побачити життя народу в різних його виявах. Водночас, учений акцентував увагу вчителів на специфічному сприйманні дітьми змісту художніх оповідань унаслідок недостатнього життєвого досвіду.

У розвитку мовлення дитини К. Ушинський вагомого значення надавав усній народній творчості: казкам, прислів'ям, примовкам, скоромовкам, забавлянкам, загадкам. Надзвичайно високо оцінював К. Ушинський народні казки та підкреслював їх місце у збагаченні словника дитини. В усіх народних казках часто повторюються слова і звороти, які дитина запам'ятовує та відтворює. Обмежений досвід дитини спонукає її вірити у незвичайне, сприймати казкових героїв як реальних дійових осіб, співчувати їм. К. Ушинський ставив народну казку вище усіх оповідань, написаних спеціально для дітей освіченою літературою. На його думку, у народній казці велика, сповнена поезії, дитина-народ розповідає дітям про дитячі мрії і принаймні наполовину вірить сама в ці мрії [4, С. 290]. Педагог надав і методичні вказівки щодо використання казок у розвитку мовлення дитини. Він

підкреслював, що одну й ту саму казку потрібно читати декілька разів, а потім дітей самих слід залучати до самостійного розповідання казок

К. Ушинський підкреслював, що у прислів'ях відображається народне життя з усіма його мальовничими особливостями: побутовими, сімейними, польовими, лісовими, громадянськими; його потребами, звичками; поглядами на природу, на людей, на значення усіх явищ життя. Примовки і скоромовки вчений радив використовувати у роботі з дітьми для розвитку чуття рідної мови. Загадки збагачують дитяче мовлення порівняннями, образними висловами, стимулюють мислення, змушують розмірковувати, пояснювати предмети тощо.

К. Ушинський багато уваги приділяв розвитку художнього образного мислення і мовлення дітей та акцентував увагу на „поетичному елементі”. У цьому зв'язку він радив використовувати поетичні образи пейзажної лірики, які викликають у дітей яскраві асоціації. Він зазначав, що коли поет помічає в шумі моря схожість із стогоном людини, у блиску очей вбачає відсвіти блискавки, у шумі лісу чує скарги, в чудовому весняному ландшафті бачить усмішку, то по суті, це асоціації за схожістю. [5, С 294].

Вірші, на думку К.Ушинського, мають впливати не тільки на розум, а і на почуття дітей. Головною метою при вивченні віршів має бути розвиток у них смаку, поетичного слуху, розуміння краси поетичної мови.

Наставник має своєчасно пояснити дитині значення кожного слова і звороту на конкретному прикладі або наочно, виправляти і поповнювати словниковий запас дитини відповідно до вимог її рідної мови, він не повинен перевантажувати дітей надто докладним аналізом віршів, абстрактним словотлумаченням поезії. У ліриці не все можна пояснити дитині, вона здебільшого впливає на почуття, що й сприяє усвідомленню змісту поезії. Не радив він і „зазубрювати” з дітьми вірші, підкреслюючи, що тільки свідоме вивчення поетичного твору дає естетичну насолоду дитині, позитивно впливає як на естетичний розвиток, її почуття, так і на розвиток мовлення.

У 1864 р. К. Ушинський написав навчальну книжку «Рідне слово» у трьох частинах та було видано методичні рекомендації для вчителів. Рідне слово має таку структуру:

1. Азбука, що вміщує зразки вправ для малювання в зошиті у клітинку, у ній також подані письмові та друковані слова для читання.

2. Перша після азбуки книга для читання, що побудована на основі фактів та явищ народного життя (побут, історія, праця, етичні та естетичні уявлення). Матеріал кожної теми викладено в такій послідовності: слова (активний і пасивний словник), назви предметів та їхніх якостей і властивостей, розміщені за родами і видами; незакінчені фрази, які мають закінчити діти, запитання для дітей, прислів'я, приказки, наспіви, скоромовки, загадки, народні казки та казки, складені К. Ушинським, оповідання, вірші, картинки для дидактичних вправ.

3. Друга після азбуки книжка для читання вміщує оповідання, казки, вірші для самостійного читання дітям.

4. Зразки письмових вправ для учнів.

Постійний інтерес до ідей К. Ушинського сьогодні викликаний необхідністю осмислення ученими, педагогами і практиками глибинних зв'язків педагогічних явищ у їхній цілісності і взаємодії у загальнокультурному історичному контексті.

Аналіз педагогічних ідей К. Ушинського щодо навчання дітей рідної мови засвідчив, що його розуміння засвоєння дитиною граматичної будови рідної мови є актуальним в сучасних умовах і полягає як у засвоєнні дітьми конкретних граматичних форм та граматичних навичок, так і в розвитку їхньої здібності до граматичного узагальнення, опанування логіки мови, її граматичних правил і законів, усвідомлення мовних явищ.

Методичні розробки К. Ушинського з художнього читання мають неперевершене значення. Зокрема, поради вченого знайшли своє відображення у програмі «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (автор А. Богуш), в якій виділено чотири складові художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: 1) сприймання на слух та розуміння дітьми змісту художніх

творів; 2) відтворення змісту і виконавча діяльність (декламування, відповіді на запитання, переказування, бесіда за ілюстраціями, узагальнюючі бесіди, читання в особах тощо), 3) театралізована діяльність (інсценування, театральні вистави); 4) творчо-імпровізаторська діяльність (ігри-драматизації, ігри за сюжетами літературних творів, словесно-поетична творчість).

Тому вчення видатного педагога про рідну мову та методику її навчання стало вагомим підґрунтям для становлення і розвитку вітчизняної дошкільної лінгводидактики (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик, К. Крутій, Н. Луцан та ін.).

Заслуга К. Ушинського у становленні і розвитку лінгводидактики, і зокрема дошкільної, полягає у тому, що він уперше в педагогічній науці кінця ХІХ століття чітко визначив місце рідної мови у вихованні та навчанні дітей, докладно розробив зміст і систему методів та прийомів початкового навчання дітей мови, які і склали підґрунтя сучасної теорії й методики навчання дошкільників рідної мови.

К. Ушинський - засновник звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Отже, вчення педагога про місце й роль рідної мови в житті народу, країни, дитини не втратило своєї актуальності й нині в Україні, а використання його лінгводидактичної концепції у практиці роботи закладів дошкільної освіти є основою мовленнєвого розвитку дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Науковий керівник: А. М. Богуш. Київ, 2012. 26 с.

2. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах освіти: програма [для студ. вищ. педагог. навч. закл. освіти спеціальності 7.01.01.01 „Дошкільне виховання”] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, Т. М. Котик. Одеса, 2006. 302с.

3. Пікінер В. А. Розвиток педагогічних ідей К. Д. Ушинського у практиці сучасного дошкільного закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук. Одеса, 2008. 22 с.

4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Київ, 1983. Т.2. 350с.

5. Ушинский К. Д. Родное слово // Избр. пед. соч. в 2 т. Москва, 1974, Т.1.

С. 145 – 159